



Asya Studies

Academic Social Studies / Akademik Sosyal Arařtırmalar
Year: 8 – Number: 27 p. 139-158, Spring 2024

Osmanlı Medreseleri Üzerine Bir Araştırma: 16. Yüzyıl “Manisa Sultan Medresesi ve Muradiye Medresesi” Örnekleri*

A Research on Ottoman Madrasahs: 16th Century “Manisa Sultan Madrasah and Muradiye Madrasah” Examples

DOI: <https://doi.org/10.31455/asya.1444573>

Araştırma Makalesi /
Research Article

Makale Geliř Tarihi /
Article Arrival Date
28.02.2024

Makale Kabul Tarihi /
Article Accepted Date
27.03.2024

Makale Yayın Tarihi /
Article Publication Date
28.03.2024

Asya Studies

Öz

Osmanlı İmparatorluğu döneminde, dini mimariye ait anıtsal yapılar, İslam ve Osmanlı kültürünün ihtiyaçlarına ve döneminin şartlarına uygun olarak şekillenmiştir. Külliyele Osmanlı anıtsal yapılarının en önemli mimari yapılarıdır. Zaman içinde, bu külliyele, tahribatlar, depremler, savaşlar, işlev farklılaşmaları, sosyo-kültürel değişimler gibi pek çok etkenlerle değişim geçirmiştir. Osmanlı medreseleri ise, bu külliyelelerin önemli eğitim yapılarıdır. Medreseler, Osmanlı İmparatorluğu'nun eğitim sisteminde önemli bir rol oynayan dini ve ilmi kurumlar olmuşlardır. Medreselerinin amacı, öğrencilere dini bilgilerin yanı sıra fen ilimleri, matematik, astronomi, tıp gibi alanlarda eğitim vermek olmuştur. Osmanlı döneminde 1437-1595 yılları arasında Manisa, Osmanlı şehzadelerinin saltanata hazırlandığı bir politik kent olmuştur. Günümüzde, Şehzadeler kenti olarak bilinen Manisa, pek çok sultanın içinde bulunduğu 16 şehzadeyi yetiştirmiştir. Osmanlı'nın geleceğini kuracak olan bu şehzadeler, Manisa'da buldukları zaman içinde, kendileri için yapılar inşa ettirmişlerdir. Ayrıca aileleri tarafından da birçok külliye kompleksi inşa edilmiştir. Manisa'da bulunan, “Sultan ve Muradiye Külliyeleleri” içinde yer alan “Sultan ya da Sultaniye Medresesi” ve “Muradiye Medresesi” Osmanlı dönemine ait önemli medrese örneklerindedir. Sultan ya da Sultaniye Külliyesi Medresesi, 1513-1520 inşa edilen külliye içinde yer almaktadır. Muradiye Medresesi ise, Sultaniye Camisi'nin yakınında, Manisa Dağı'nın hemen altında konumlanmıştır. Muradiye Camisi'nin yapım inşa süreci 1583-1586 yılları arasındadır. Bu medreseler, tarihsel süreç içerisinde, Manisa'nın tarihi ve kültürel dokusuna pek çok katkıda bulunmuş, önemli eğitim yapılarıdır. 16. yüzyıl, Sultan ve Muradiye Medreseleri'nin tarihi önemi ve mimari yapısı üzerine yapılacak bu araştırma makalesi, bu medreselerin mimarisi ve korunması üzerine araştırma yapmayı hedeflemektedir.

Anahtar Kelimeler: Medrese, Manisa, Sultan Medresesi, Muradiye Medresesi

Abstract

During the Ottoman Empire, monumental structures of religious architecture were shaped in accordance with the needs of Islamic and Ottoman culture and the conditions of the period. “Külliye” is the most important architectural building complex of Ottoman monumental structures. Over time, these social complexes have undergone changes due to many factors such as destruction, earthquakes, wars, changes in function, and socio-cultural changes. Ottoman madrasahs are important educational structures of these complexes. Madrasahs were religious and scientific institutions that played an important role in the education system of the Ottoman Empire. The aim of the madrasahs was to provide students with education in fields such as science, mathematics, astronomy and medicine, as well as religious knowledge. During the Ottoman period, between 1437 and 1595, Manisa became a political city where Ottoman princes prepared for the reign. Today, Manisa, known as the city of Princes, has raised 16 princes, including many sultans. These princes, who would establish the future of the Ottoman Empire, had buildings built for themselves while they were in Manisa. Additionally, many social complexes were built by their families. “Sultan or Sultaniye Madrasah” and “Muradiye Madrasah”, located within the “Sultan and Muradiye Social Complexes” in Manisa, are important examples of madrasahs from the Ottoman period. Sultan or Sultaniye Complex Madrasah is located within the complex built in 1513-1520. Muradiye Madrasah is located near the Sultaniye Mosque, just below Manisa Spil Mountain. The construction process of Muradiye Mosque was between 1583-1586. These madrasahs are important educational structures that have contributed much to the historical and cultural texture of Manisa throughout the historical process. This research article on the historical importance and architectural structure of the 16th Century Sultan and Muradiye Madrasahs aims to conduct research on the architecture and preservation of these madrasahs.

Keywords: Madrasah, Manisa, Sultan Madrasah, Muradiye Madrasah

Citation Information/Kaynakça Bilgisi

Atalan, Ö. (2024). Osmanlı Medreseleri Üzerine Bir Araştırma: 16. Yüzyıl “Manisa Sultan Medresesi ve Muradiye Medresesi” Örnekleri. *Asya Studies-Academic Social Studies / Akademik Sosyal Araştırmalar*, 8(27), 139-158.

* “COPE-Dergi Editörleri İçin Davranış Kuralları ve En İyi Uygulama İlkeleri” beyanları: Bu makale için herhangi bir çıkar çatışması bildirilmemiştir. Bu makale, Creative Commons lisansı altındadır. Bu makale için etik kurul onayı gerekmemektedir.

GİRİŞ

Manisa kenti, günümüze kadar geçen tarihsel süreç içinde hep önemli bir kent olmuştur. Kent eski ismi Sipylos (Sipil) olarak geçen dağın kuzey yönündeki eteğinde yer almaktadır. Gediz ırmağının kenarındaki ovanın yanında, denizden 50-70 metre yüksekliktedir. Tarihsel süreç içerisinde, Anadolu'nun iç il ve ilçelerini Ege kıyılarına ve İzmir'e birleştiren yolu üzerinde yer almaktadır. Manisa, 16. yüzyıl sonlarına kadar, Osmanlı hanedan ailesi şehzadelerinin, ülkeyi idare etmek için tecrübe kazanması amacıyla sancakbeyi olarak görev yaptığı önemli bir kent olmuştur.

Osmanlı İmparatorluğu döneminde, dini mimariye ait yapılar, İslam ve Osmanlı kültürünün gerekliliklerine uygun olarak şekillenmiştir. Ancak bu yapılar zaman içinde değişim ve evrim geçirmiştir. Osmanlı anıtsal yapılarının en önemli eserleri İstanbul'da inşa edilmiştir. Erken dönem örnekleri ise, Bursa ve Edirne gibi şehirlerde bulunmaktadır. Araştırma alanı olarak seçilen Manisa ili, özellikle 1437-1595 yılları arasında Osmanlı şehzadelerinin saltanata hazırlandığı bir politik merkez olarak ön plana çıkmaktadır. Şehzadeler kenti olarak bilinen Manisa, önemli sultanların da içinde bulunduğu 16 şehzadeyi yetiştirmiştir. Osmanlı'nın bu genç şehzadeleri, Manisa'da buldukları süre içinde, kendileri için yapılar inşa ettirmişlerdir. Ayrıca aileleri tarafından da birçok Osmanlı anıtsal yapıları inşa edilmiştir. Bu yapılar arasında cami, han, medrese, sıbyan mektebi, imaret, hamam, çeşme, köprü, hastane ve kütüphane gibi anıtsal ölçekte eserler yer almaktadır. Ancak, bu eserlerin bir kısmı günümüze ulaşmıştır. Manisa'da bulunan ve İkinci Murad tarafından inşa edilen Saray-ı Amire yapısı günümüze ulaşmamıştır.

Beylikler ve Osmanlı dönemine ait olan 14., 15. ve 16. yüzyıla ait çeşitli yapılar ve külliyeler, tarihi kent merkezinde bulunmaktadır. Çalışma kapsamında;

- Medrese yapılarının gelişim süreci ve mimarisi,
- Kadim kent Manisa ilinin, tarihsel süreçteki yeri ve önemi
- 16. yüzyıl Osmanlı Medreseleri mimarisinin özellikleri irdelenecek,
- Manisa ilinde yer alan “Sultan Medresesi ve Muradiye Medresesi” plan, cephe düzenleri, bezemeleri, yapı maddesi ve malzemeleri yönüyle incelenecektir. Bu bağlamda, araştırılan bu yapıların, 16. yüzyıl Osmanlı Medreseleri içerisinde yeri tartışılacaktır.

MEDRESELERİN GELİŞİMİ VE MEDRESE MİMARİSİ ÜZERİNE

Medrese sözcüğü “okumak, anlamak, bir yazıyı öğrenmek, ezberlemek amaçlı tekrarlamak” manasına gelen ders yani dirase kökünden türetilmiştir. Ders kelimesi, Samî dillerinde de görülmektedir. Yahudilerin Tevrat kitabının öğretiminin yapıldığı yapılara “Beytülmidras” denmiştir (Bozkurt, 1994). İlk medrese binalarının inşa edildiği tarih konusunda bir netlik olmamakla birlikte, Corcî Zeydan ve bazı araştırmacılar bu yapıların yapılışının, Abbasi Halifesi Me'mun'un görev yaptığı Horasan'daki valilik dönemine kadar uzandığını belirtmektedir. Medrese ve zaviye yapılarını ortaya çıkışı, Türkistan ve Horasan'daki Türkler arasında İslamiyet'in yayılmasında önemli etken olmuştur. Erken dönem medreseleri arasında en çok dikkati çeken yapılar, Alparslan'ın ve daha sonra oğlu Melikşah'ın hizmetinde vezir olan Nizamülmülk'ün yaptırdığı, Nişabur ve bilhassa Bağdat'ta yapılan Nizamiye medreseleri olmuştur. Bu yapılarda hoca ve öğrencilerinin kalabileceği odalarda vardır. Nizamiye medreselerinin en dikkati çeken 1067 yıllarında Bağdat'ta görülen medresedir (Unan, 2004).

Bozkurt'un yazılarında ise, Hz. Muhammed döneminde, Medine'de medrese türünde yapıların olduğunu belirtmektedir. Ancak, hadislerde ders ve tedarüs kelimeleri geçerken, ders yapılan bu mekanlar için erken dönemlerde medrese kelimesi kullanılmamıştır. Resûl-i Ekrem devrinde, Medine'de Kur'an öğretimi için kullanılan yapılara, “darülkurra” denilmektedir. Mescid-i Nebevi ve Suffe yapısı medrese yapılarının ilk örneği olarak değerlendirilmektedir. Endülüs mimarisinde, dersler çoğunlukla cami içinde devam ettiğinden ayrıca medrese yapıların yer almamaktadır (Bozkurt, 1994).

Şekil 1: Gazanfer Ağa Medresesi ve Müderrisler (Nâdirî, *Dîvân*) (İpşirli, 2012)



Selçuklular döneminde Yezd, Cürcan, Rey, Kirman, Hemedan, Şîraz, Merv ve Kaşan’da pek çok medrese yapılmıştır. Türkler’in Anadolu’ya ulaşmasından sonra da Anadolu’da medreseler inşa edilmiştir. Anadolu Selçuklularını döneminde, Türkler bir kenti fethettiklerinde öncelikli olarak bir külliye halinde cami, hamam, zaviye, medrese, han türünde yapı kompleksleri inşa etmişlerdir. Beylikler dönemine ait Anadolu Selçuklularına ait medreselerin bir kısmı tarihsel süreç içinde yıkılmıştır. Günümüzde, Danişmend Hükümdarı olan Nizameddin Yağıbasan’ın inşa ettirdiği medreselerden Niksar ve Tokat bulunuları kısmen günümüze ulaşmıştır. Tokat yer alan “Çukur Medrese”dir. Artuklular Beyliği döneminde, Mardin, Urfa, Diyarbakir ve Gaziantep’te medrese yapıları yapılmıştır. Selçuklular ve Beylikler dönemine ait Anadolu’da yer alan 139 medrese olduğu belirtilmektedir (Unan, 2004).

Medrese yapıları külliyeler içinde yer almıştır. Sürdürülebilirliğini, sultanların, devlet adamlarının ve ileri gelen ailelerin denetiminde kurulan vakıfların gelirleriyle devam ettirmiştir. Vakıflara ait yazılan vakfiyeler medreselerdeki işleyiş sistemi ve bu yapılardaki eğitimciler ile öğrencilerin yaşantıları hakkında önemli bilgiler vermektedir. Örneğin, Konya’da İplikçi Medresesi’nin 1202 tarihine ait vakfiyesinde, medresede müderris, muîd, imam, müezzin, ferraş (hademe) gibi görevliler bulunmaktaydı. Öğrenciler ise, başlangıç, orta ve ileri seviyede gruplanmış olarak eğitilmekteydiler. Medreselerde, bulunan görevli sayısı yapının işleyiş sistemi ve büyüklüğüne göre farklılık göstermekteydi. Öğrencilerin eğitim süreleri ilgili genel bir sınırlandırma yoktu. Eğitim süreci içerisinde, medresede aldığı eğitimi başarıyla tamamlayan öğrenciler icazet alabilirdi. Derslerin işleyiş süreci dini eğitim almır ve eğitim ezberleme, tekrar, tefakkuh, müzakere ve imla konuları ile devam ettirilirdi. Büyük medreselerde ise, dinî eğitimlerin yanı sıra tıp, riyaziye ve hey’et gibi eğitimler verilmekte idi. Medreselerde eğitim verenler, Arap dili, edebiyat, şiir, hitabet, hadis, fıkıh, ahkam, kelam, mantık, geometri, ensab, siyer gibi konularda eğitim vermekteydi (Bozkurt, 2003, Unan, 2004).

Osmanlı İmparatorluğu’nda ilk medrese, 1330-1331 tarihlerinde İznik’te kurulmuştur. Bu eğitim kurumu, Osmanlı Beyliği’nin ikinci Sultanı Orhan Bey tarafından inşa edildi. İznik medresesine aynı zamanda İznik Orhaniyesi de denmektedir. Bu yapının kuruluşuna ve Osmanlı Beyliği’nde ne tür bir eğitim-öğretim faaliyeti olduğuna dair çok fazla bilgi bulunmamaktadır. Osmanlı Beyliği sınırları içindeki cami ve mescitlerde, ibadet ile birlikte eğitim ve öğretim amacına hizmet etmiş olmalıdır. Ancak planlı bir eğitim-öğretim faaliyeti gerçekleştirilmediği için, bu mekanlarda yürütülen faaliyetlerin eğitimli eleman yetiştirmeye yetip yetmediği bilinmemektedir. Beylik, adliye, eğitim-öğretim ve bürokratik hizmetlerin gerektirdiği yetişmiş elemanları sağlamak için dışarıdan eğitimli kişi temin etmek zorundaydı. Bu nedenle, yöneticiler, öncelikle İznik’te olmak üzere kendi topraklarında eğitim ve öğretim kurumları kurarak nitelikli eleman yetiştirmeye odaklanmışlardır. Daha sonraları, Bursa ve Edirne gibi aynı zamanda devletin başkentleri olan şehirlerde, devlet erkanı ve sultanlar eliyle yeni medreseler açılmıştır. İstanbul’un fethinden sonra, Osmanlıların önde gelen medreseleri bu yeni başkentlerde ortaya çıkmıştır (Unan, 2004).

Medreseler, sultanlar başta olmak üzere hanedan üyeleri, vezirler, ileri gelen devlet adamları, şeyhülislamlar, varlıklı üst düzey alimler ve nadiren halktan zengin kişiler tarafından kurulmuşlardır. Bu kurumların, eğitim-öğretim faaliyetleri ve niteliği kurucularının genel eğilimlerinin ve beklentilerinin etkisinde ilerlemiştir. Bu durum, İstanbul'un fethine kadar, devletin önde gelen kuruluşlarının başında ve bazı yüksek mevkilerde, ulema sınıfından insanların bulunmasının tesadüfi olmadığını göstermektedir. Bu kurumlardan mezun olanlar, bürokrat, kadı, müftü, kazasker ve şeyhülislam gibi belirli kademelerden geçerek yönetim sistemi içinde aktif görevler almışlardır. Ya da kendilerini yetiştirenler gibi eğitim-öğretim kadrolarına katılmışlardır. İstanbul'un fethinden önce Osmanlı vezaret kurumunun ulema kökenli Çandarlı ailesi tarafından yönetilmesine sebep olmuştur. İstanbul'un fethi sonrasında Fatih Sultan Mehmed tarafından kurulan Sahn veya Sahn-ı Seman ve Semaniye medreseleri, büyük bir dönüm noktasını temsil etmektedir. Sahn-ı Seman, ismiyle tarihte görülen Fatih Sultan Mehmed'in İstanbul'u fethettikten sonra açtığı eğitim kurumları, en üst seviyede eğitim veren yükseköğrenim kurumudur. Sahn medreseleri eğitim vermesinden itibaren, 1470'ten 16. yüzyılın ortalarına kadar, ilim adamları yetiştirmiştir (Unan, 2004, İpşirli, 2012).

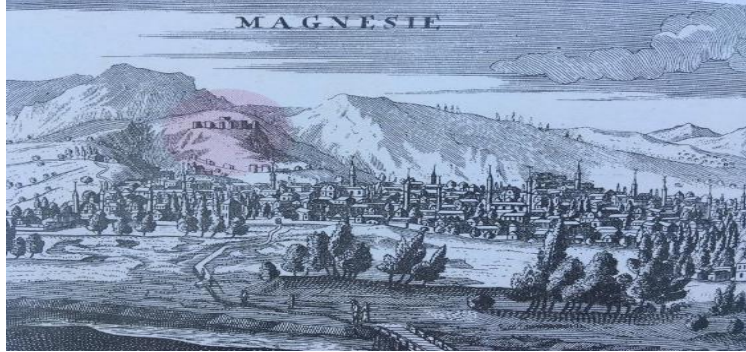
ŞEHZADELER KENTİ MANİSA'NIN TARİHİ VE MANİSA'DA YER ALAN SULTAN KÜLLİYESİ MEDRESESİ İLE MURADIYE CAMİSİ MEDRESESİ

Şehzadeler Kenti Manisa'nın Tarihi

Manisa isminin genel olarak, bölgeye yerleşen Magnetler'den geldiği bundan dolayı, kenttin "Magnesia" olarak isimlendirildiği düşünülmektedir. Magnesia zaman süresince, Türklerin döneminde Mağnişiye, Mağnisa, Manisa olarak değiştiği düşünülmektedir. Manisa ve çevresinin tarih öncesi dönemlerle ilgili süreçleri hakkında çok fazla bilgi yoktur. Paleolitik Çağ dönemine ait Salihli Sindel Köyü'nde fosil ayak izleri görülmüştür. Bu fosil ayak izleri, ilkel insan topluluklarının bu bölgede yaşadığını kanıtlayan, yaklaşık 26.000 yıl öncesine tarihlenen buluntulardır. Tunç Devri'ne ait Kırkağaç Yortan Köyü'nde de mezarlar bulunmuştur. Manisa'nın, Yunanistan'ın Teselya Bölgesi'ndeki Pelion Dağı bölgesinden gelen Magnetler tarafından kurulduğu düşünülmektedir (Emecen, 2003, Manisa 1995).

Manisa, M.Ö. 1450-1200 yıllarında Hititlerin egemenliğinde kalmış, daha süreçte M.Ö. 1200'lü yıllarda Lidyalıların egemenliği altında kalmıştır. Bu dönemde, Lidyalıların egemenlik sınırı, Kızıllırmak'a kadar bütün Batı Anadolu'da devam etmekteydi. Lidyalılar tarihsel süreç içinde devlet güvencesinde ilk parayı basan krallık olmuştur. Lidya Krallığı'nın başkenti Salihli'de bulunan, Sardes (Sart) antik kentidir. Lidyalılar M.Ö. 546 yılında Persler tarafından yıkılmıştır. Bölge M.Ö. 546 yılından M.Ö. 334 yılına kadar Pers idaresinde kalmıştır. Trakya yolu ile Anadolu'ya geçen Büyük İskender, M.Ö. 334'de Pers uygarlığının hakimiyetine son vermiştir. Ancak Büyük İskender'in M.Ö. 323 tarihinde vefatından sonra, satraplıkların birbirleriyle savaşı, M.Ö. 301 tarihinde İskender İmparatorluğu'nu yok etmiştir. "Artemis Tapınağı" bu döneme ait Sardes kenti (Salihli) yakınlarında yer alan önemli bir Roma dönemi tapınağıdır. İlerleyen süreçte, Manisa ve çevresi Bergama Krallığı'nın egemenliği altına girmiştir. M.S. 17 yılında meydana gelen büyük depremde bölgedeki Magnesia, Thyateira, Philadelphia ve Sardes gibi yerleşimler zarar görmüştür. İmparator Tiberius'un yardımcıları ile bu kentler yeniden inşa edilmiştir. Roma döneminde M.S. 395 yılında Teodisius'un imparatorluğu iki oğlu arasında bölmesi ile Manisa ve çevresi, Doğu Roma İmparatorluğu'na eklenmiştir. Manisa ve çevresi, 1313 yılında Alpagı oğlu Saruhan Bey tarafından ele geçirilmiştir. Saruhanoğulları Beyliği'nin merkezi haline gelmiştir. Bu döneme ait Ulu Camii ve Medresesi, Mevlevihane ve Çukur Hamam gibi birçok tarihi yapı İshak Çelebi tarafından yaptırılmıştır (Emecen, 2003, Manisa 1995).

Şekil 2: Manisa Gravürü (Acun, 1999'dan J.P.de Tournefort, (Manisa, 1995)



Anadolu Beylikleri dönemi sonrası, Manisa 1391 yılında Yıldırım Bayezid tarafından Osmanlıların sınırlarına eklenmiştir. Ancak Ankara Savaşıyla kaybedilen bölge, daha sonra yeniden Saruhan Beyliği'ne katılmıştır. 1412 tarihinden itibaren Çelebi Mehmed Manisa'yı Osmanlı Devleti'nin topraklarına katmıştır. Bu süreçte bu bölge, Saruhan Sancaklığı olmuştur. Osmanlı döneminde özellikle, Manisa 1437-1595 yılları arasında Osmanlı genç şehzadelerinin, sultanlığa giden yolda eğitim aldıkları, siyasi nitelikli bir kent olmuştur. Aralarında, İkinci Murad, Fatih Sultan Mehmet, Kanuni Sultan Süleyman, İkinci Selim, Üçüncü Murad, Üçüncü Mehmet ve Birinci Mustafa gibi padişahların olduğu 16 şehzade Manisa'da sancakbeyliği görevini yürütmüştür. Şehzadelerin Manisa'da yaşadığı süreç içinde, şehzadeler ve aileleri tarafından pek çok cami, medrese, sıbyan mektebi, han, hastane, köprü, kütüphane, çeşme gibi birçok vakıf eserleri inşa edilmiştir. Bu eserlerden pek azı günümüze ulaşabilmiştir. Özellikle, 2. Murad'ın inşa ettirdiği, Saray-ı Amire yapısı tamamen yıkılmıştır (Emecen, 2003, Manisa 1995).

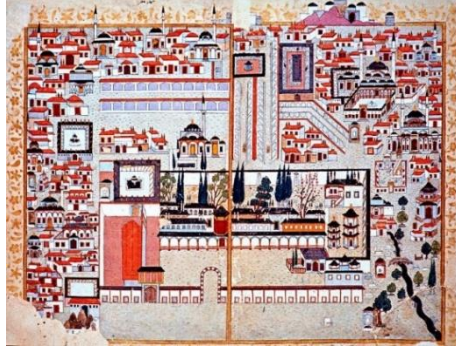
Şekil 3: Thomas Allom Tarafından Çizilen, 19. Yüzyılda Manisa (T. Allom, Manisa 1995)



Şekil 4: Manisa Alaşehir, İzmire Doğru Yol Alan Yüklü Kervanlar (Manisa ,1995)



Şekil 5: 16. Yüzyılın Sonlarına Ait Manisa Sarayı Minyatürü. (Şemalname-Al-i Osman; Emecen, 2003)



Şekil 6: Manisa'nın Thomas Allom Tarafından 18. yüzyılın İkinci Yarısında Çizilmiş Bir Gravürü (Manisa, 1995)



16. yüzyıl sonlarında sonra, Saruhan Sancağı Anadolu'da görülen bazı eşkıyalık olaylarının görüldüğü bölge olmuştur. Ancak, 18. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Karaosmanoğulları bu tür eşkıyalık olaylarını engellemiştir. 1. Dünya savaşı ertesinde Mondros Mütarekesi ile 15 Mayıs 1919'da bölge Yunan işgali altına girmiştir. Yunan işgalinin yaklaşık olarak 3 yıl sonrası, 8 Eylül 1922 tarihinde Atatürk önderliğinde Türk askerleri, Manisa'ya girerek işgali sonlandırmıştır. İşgal sonrası Manisa ve çevresinde çıkan yangınlar ve olaylar sebebiyle pek çok tarihi yapı kaybedilmiştir. Manisa, 1923'te Saruhan olarak adlandırılmış ve vilayet olmuştur. 1927 yılında ise ismi Manisa olarak kullanılmaya başlanmıştır. Manisa tarım, hayvancılık ve sanayi yönüyle, Türkiye Cumhuriyeti'nin önemli bir kenti olmuş, günümüzde de bu yönde gelişmesini artırarak sürdürmektedir (Manisa, 1995).

Manisa Sultan Külliyesi Medresesi ve Muradiye Camisi Medresesi **Hafsa Sultan / Sultan Külliyesi ve Medresesi**

Külliye, Yavuz Sultan Selim'in eşi Hafsa Sultan tarafından, oğlu (Kanûni) Şehzade Süleyman'ın Saruhan sancak beyi olarak Manisa'da bulunduğu süreçte, 1513-1520 inşa edilmiştir. Bu külliye cami, imaret, medrese, sıbyan mektebi, hankah, darüşşifa ve hamam gibi yapıları içermektedir. Cami ve ona bağlı binalardan bir bölümü 1523'te tamamlanmıştır. Külliye içerisinde yer alan hamam 1538 (945) yılında ve darüş şifa ise 1539 yılında (946) Hafsa Sultan'ın vefatından (1534) sonraki dönemde, Kanuni Sultan Süleyman'ın isteği üzerine eklenmiştir. Acun'a göre (1995), Vakıf defterlerindeki kayıtlardan anlaşıldığına üzere, Manisa'nın ovaya doğru yayılması planlanmıştır. İnşa, Timurtaş oğlu Ali Bey bahçesi olarak adlandırılan bölgede, çevresi boş bir arazide yaptırıldığı için, etrafında da iskan gerçekleştirilmiştir. Caminin batı tarafındaki bölgeye 20 konut yapısı yapılmıştır. Bu haneler vergilerden muaf tutulmuştur. İlerleyen zaman süresinde, bu bölgede bir mahalle oluşmuştur. Sultaniye külliyesinin vakfiyesi, Hafsa Sultan tarafından Haziran-Temmuz 1523 tarihinde düzenlenmiştir. Vakfiyede yapıdaki görevliler ve yapının gelir kaynakları yazılmıştır. Yine, 1531 tarihli vakıf Tahrir Defteri'ne göre külliye çalışan maaşlı personel sayısı 117 civarındadır. Külliye'nin imaret kısmında fakirlere yönelik düzenli yemek hizmeti yapılmaktaydı. Darülkurra'da 9, hankahta ise 13 derviş olduğu belirtilmiştir. Ayrıca, medresede bir müderris bulunmaktaydı. Bu müderrisin 10 adet yetiştirdiği öğrencisi vardı.. Başka bir 1575 tarihli Vakıf Defteri kayıtlarında, caminin batı yanında bulunan darüşşifa ile ilgili ve bu yapı içerisinde görevli personellerle ilgili bilgiler belirtilmiştir (Emecen, 1989, s. 95-97, Süyük & Ozar, 2019, s.441).

Sultan Camisi, Manisa'da yer alan İvaz Paşa, Hatuniye Camileri ve Edirne'deki Üç Şerefeli Camisi plan şemasına benzer bir şemada olduğu görülmektedir. Kesme taş ve tuğla ile örülmüş duvarlar üzerinde yükselen cami, 12,30 metre çapında merkezî bir kubbe ile örtülüdür. İki yan mekânın her biri için ikişer küçük kubbe ve beş gözlü son cemaat yeri yapılmıştır. Yüksek kasnağı paydalarla desteklenen merkezî kubbesi, kare prizma gövde üzerine oturmaktadır. Harim, ortada birer sütun üzerine basan, ikişer kemerli açıklıklarla yan mekanlara bağlanmıştır. Giriş yapılan kapının üstünde bulunan dört mısıralı Arapça sülüs kitabede, 1523 tarihi görülmektedir. Caminin içi, bu kapıdan girildiğinde ferah ve aydınlıktır. 16. yüzyılın karakteristik özelliklerini taşıyan süsleme üslupları görülmektedir.

Şekil 7-8: Manisa Sultan Külliyesi (Manisa İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, 2023)



Şekil 9: Kurtuluş savaşı öncesine ait Yunan İşgali döneminde 1920 tarihli kartpostal
Şekil 10: Manisa ve Muradiye ile Sultan Camileri, 20. Yüzyıl başı (Manisa İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, 2023)



Sultan Hamamı, anıtsal ölçülere sahip bir çifte hamam olarak yapılmıştır. Külliye'nin kuzeydoğu köşesinde yer almaktadır. Bu hamam, kadınlar için kuzeyde ve erkekler için güneyde olmak üzere iki ayrı bölüme sahiptir. Her iki hamam da mukarnaslarla süslenmiş kubbelerle örtülüdür ve yıldız pencerelerinden gelen bol ışık ile aydınlatılmaktadır. Hamamlar, soyunmalık, ılıklik, sıcaklık ve halvet bölümlerinden oluşmaktadır. Yapı kesme ve moloz taş, devşirme taş, tuğla malzeme ile yığma olarak yapılmıştır. Çift sıra kirpi saçaklıdır. Giriş kapılarının üstünde tuğla sivri kemerli örgüsü ve basık kemerli mermer söveli detaylı kapısı çerçevesi vardır (Şekil 11-12).

Şekil 11: Sultan Hamamı



Şekil 12: Sultan Hamamı Erkek Bölümü Giriş Kapısı ve Kitabesi, 2024



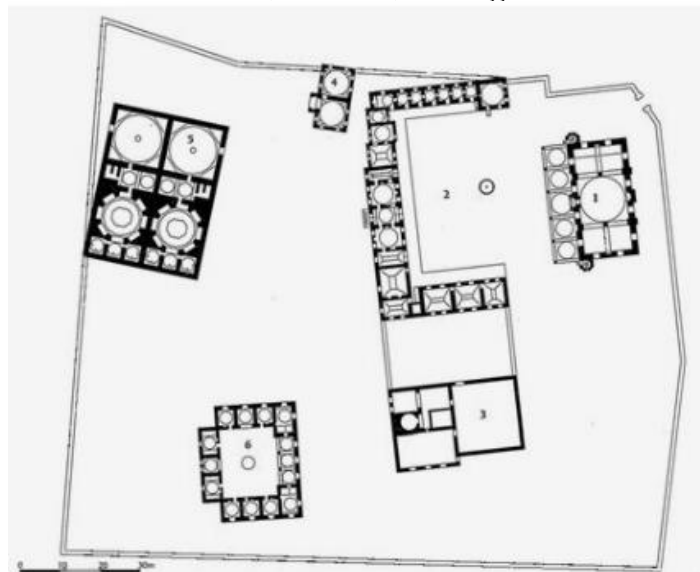
Sıbyan Mektebi ise medrese ile hamam arasına bulunan, klasik şemada planlanmış bir yapıdır. Bu mektebin duvarlarının alt kısımları kesme ve moloz taş ile, üst kısımları ise bir sıra kesme taş ve iki sıra tuğla ile örülmüştür. Yapı iki odadan oluşmaktadır. Bu bölümler eşit ebatlarda ve sekizgen kasnaklı iki kubbeyle kapatılmıştır. Kubbelere geçişlerde mukarnaslı tromplar görülür .

Külliyenin darüşşifası dikdörtgen planda yapılmıştır. Erken dönem Osmanlı yapılarında görülen, moloz ve tuğla duvarları vardır (Şekil 13). Yapının saçağı çift sıra kirpi saçaklıdır. Basık kubbeli örtü sistemi görülmektedir. Sülüs yazı sanatı ile yazılmış altı mısralık kitabesi, tuğla alınlıklı ve basık kemerli cümle kapısının üzerinde bulunmaktadır. Giriş kapısından girildiğinde, iki devşirme malzeme ile yapılmış sütuna oturan üç kubbeli revağı vardır. Yapıda, revakın karşısında, eyvan şeklinde tasarlanan mekan vardır. Yapıda toplamda on adet oda bulunmaktadır. Odaların ikisi revağın yanlarında, diğerleri ise avlunun doğu ve batı kenarlarında görülmektedir. Her odanın tuğladan sivri kemerli kapısı ve dışarıya bakan tuğla kemerli, mermer söveli pencereleri vardır. Yapının vakfiyesinde belirtildiği üzere, darüşşifada bir başhekim, cerrah, göz hekimleri, akıl hastalıkları uzmanı, eczacılar, hastabakıcılar, idareci, katip, aşçı ve çamaşırçı gibi bir dizi sağlık çalışanı hizmet vermekteydi. 1951’den beri halka dağıtılan ünlü mesir macunu şenliklerinin tekrar canlandırıldığı bir yapıdır. Günümüzde yapı, Türk tıp tarihini canlandıran figürler, mekanlar ve aletlerle, “Tıp tarihi müzesi” olarak yeniden işlevlendirilmiştir (Şekil 13-14).

Şekil 13-14: Hafsa Sultan/ Sultaniye Külliyesi, Darüşşifa (2024)



Şekil 15: Hafsa Sultan/ Sultaniye Külliyesi, Vaziyet Planı, 1. Cami 2. Medrese 3. Misafirhane 4. Sıbyan Mektebi, 5. Hamam, 6. Darüşşifa



Aşhane-imaret, caminin batısındaki ağaçlı alanda konumlanmıştır. Mutfak, kiler, ahır, odunluk ve abdesthaneden oluşan bir kompleksten meydana gelmektedir. Ne zaman yıkıldığı tam olarak belirlenemeyen bu yapı, yıkık halde olması nedeniyle 1935 yılında ortadan kaldırılmıştır. Aynı ağaçlı alanda bulunan ve aşhane-imaretin yıkılan kısmından ayırt edilemeyen hankah, aynı zamanda Tekke Medresesi ve Dış Medrese olarak da bilinmektedir. Bu durum, daha sonraki dönemlerde ihtiyaç doğrultusunda medreseye dönüştürüldüğünü göstermektedir. Restitüsyon çalışmalarından elde edilen bilgilere göre, çevre duvarıyla ayrı bir alan haline getirilen yapı, ortasında havuzlu bir avlu etrafında düzenlenmiştir. Revaklı on iki hücre ve bir tevhidhane bölümlerini içermektedir. Tüm bu mekanlar, kubbe örtülü bir tasarıma sahiptir. Günümüzde külliyeinin imaret ve hankah bölümleri yoktur. Harap haldeki diğer bölümleri, Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından 1969'da tamamlanan restorasyon çalışmaları ile özgün haline getirilmiştir (Acun, 1999).

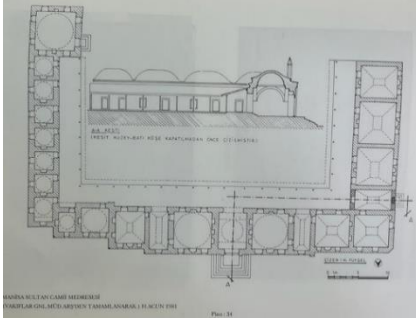
Manisa Sultan Medresesi

Medrese yapısı, Sultaniye külliyesinin önemli bir yapısıdır. Sultan Cami yapısının kuzey bölümünde bulunmaktadır. Cami ile medrese arasındaki bölümde boşluk olup avlu yer almaktadır. Bu şekilde düzenleme daha sonraki yıllarda İstanbul Beşiktaş'ta yer alan Sinan Paşa, İstanbul Topkapı'da Kara Ahmed Paşa ve İstanbul Kadırga'da Sokullu külliyelerinde de uygulanmıştır. İki katlı dersane genelden farklı olarak, eksende yer almamaktadır. Odaların son kısmında yer almaktadır. Avlunun doğu kenarındaki eğitim bölümleri aynı ölçülerde olup kubbelidir. Kuzey ve batı yönündeki bölümler ise farklı boyutlardadır. Bu bölümlerin çatı örtüsü kubbelidir. Medresenin odaları yapının, kuzey ve doğu cephelerinde bulunmaktadır. Medrese yapısı içerisinde, medrese odaları, yemek salonu, dersane gibi bölümler vardır. Ayşe Hafsa Sultan tarafından ,1522 tarihinde Ser Mimar Acem Ali'ye inşa ettirilmiştir. Yapının kitabesi yoktur. Acun'a (1999) göre cami vakfiyesinde belirtildiği üzere cami ile beraber medrese 1523 yılında inşa edilmiştir. Doğu kanadında, kare planlı birer ocaklı 8 mekânı vardır. Bununla birlikte, 1763-1764, 1966, 1969, 1975, 1977 tarihlerinde onarımlar ve restorasyonlar geçirmiştir.

Yapının batı cephesinde yer alan başka amaçlı odalar, medrese yapısı ile birleştirilmiştir. Yapının tabhane ve yemek odaları bölümlerinin tavanı beşik, örtüsü kubbedir. Dersane bölümü ise medrese odalarından biraz yüksektir. Dıştan U planı ve sundurmalı bir revaklı olana sahiptir. Orta avlusunda bir şadırvan bulunur. Kuzey bölümünde beden duvarından dışa taşan, ince uzun dikdörtgen şemasında, sivri kemerli bir giriş, görülmektedir. Giriş ve iki yanındaki odaların tümünde, dikdörtgen alt ve yuvarlak üst pencereler görülmektedir. Bu pencereler sivri hafifletme kemerleri altında yer alır. Diğer üst pencereler ise, sivri kemerlidir. Bu mekanların üstü kubbeli ve sekizgen kasnaklıdır. Ayrıca çokgen gövdeli bacalar görülmektedir. Kasnak bölümünde ve saçaklarda kirpi saçak görülmektedir. Kuzey doğu dış köşesinden geçen sokağı ferahlatmak ve rahatlatmak için köşesi pahlanmış ve kademeli olarak kırılarak inşa edilmiştir. Pahlı köşeler, mukarnaslarla süslenmiştir.

Medresenin bugünkü ana girişi kuzey cephesinde bulunmaktadır. Yapının giriş portalının üstünde yer alan, kitabe taşındaki yazı silindiği için görülmemektedir. Yapının iç ve dışında tuğla süsleme kullanılmıştır. Hafifletme kemerleri üzerinden geçen, zigzag tuğla süsleme kuşağı şeklinde kullanımı söz konusudur. Medresenin duvarları bir sıra kesme taş, iki sıra tuğla dizili almaşık tekniği ile örtülmüştür. Kemer ve örtü sistemi tuğla malzeme kullanımı ile yapılmıştır. Kuzeyde ana taş kapı görülmektedir. Bu bölümde siyah beyaz kesme taş almaşığı görülmektedir. Ön cephesindeki taş örgüsünde altta moloz taş ve beyaz taş sıraları ile tuğla dizisi sıraları görülürken, yaklaşık 1metre yüksekliğinden itibaren kesme taş sıraları ve iki sıra tuğla dizisi görülür. Bu yüzey değişiminin, tarihsel süreç içindeki geçirdiği kesin olmamakla birlikte restorasyon ve onarımlarda yapıldığı düşünülebilir. Zira, medresenin ön cephesinin alt sıra örgü tekniği ve malzemesinin , Darüşşifa ve Hamam yapısının cephe örgü sistemi ile benzeştiği görülmektedir (Şekil. 19).

Şekil 16: Sultan Medresesi Planı



Şekil 17: Sultan Medresesi Planı (Acun, 1999)



Şekil 18: Sultan Medresesi Ön Görünüşü, (2024) Şekil 19: Sultan Medresesi'nin Ön Görünüşünde Duvar Örgüsü (2024)



Şekil 20: Sultan Medresesi Şadırvanı (Acun,1999) Şekil 21: Sultan Camisi'nden Medrese Görünüşü



Muradiye Külliyesi ve Medresesi;

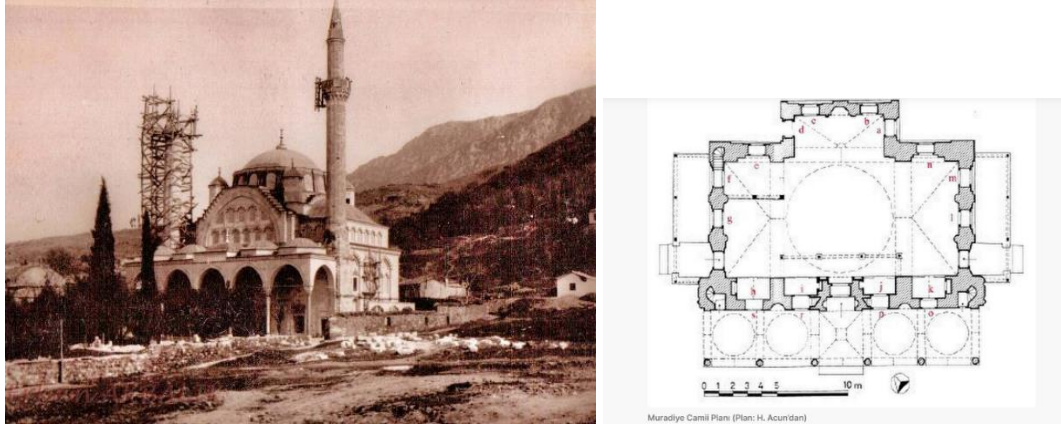
Şehrin güneyinde, Sultaniye Camisi'nin yakınında, Manisa Dağı'nın eteğinde konumlanmıştır. Külliye, cami, imaret, medrese, çeşmeler ve ticari dükkanların bir araya gelmesi ile oluşmuştur. 19. yüzyılın başlarında külliye alanına bir kütüphane binası yapılmıştır. Cami kapısının üzerinde ve iki yanında kitabeler yer almaktadır. Buna göre caminin yapımına 1583 yılında Şubat ayında, Sultan Üçüncü Murad tarafından başlanmıştır. Kaynaklara göre, 1570-1572 yıllarında, külliyenin bulunduğu yerde daha önce Üçüncü Murad'ın şehzadeligi sırasında yaptırdığı küçük bir cami ve bir zaviye bulunmaktaydı. Cemaatin artması nedeniyle, cami yetersiz gelince, padişah 1577 tarihli bir fermanla, yapının kapısının üzeri ile doğu ve batı duvarlarının yıkılması suretiyle büyütülmesine izin vermiştir. Ancak, bu yapı tamamen yıkılmıştır. Günümüzdeki külliye, 1583 yılında Mimar Sinan'ın kendisi tarafından planlanmıştır. Mimar Mahmud Ağa, inşa sürecinde görev almış ancak vefat etmiştir. Ardından görevi Mehmed Ağa üstlenmiştir. Yapı Kasım-Aralık 1586 yılında tamamlanmıştır. Yapının diğer bölümlerinin inşası, 1593 yılına kadar sürmüştür. Bu kompleks kayıtlara göre, 1688 depreminde zarar görmüştür. 1780, 1782-1786 yıllarında ise farklı onarımlar

geçirmiştir. Ayrıca, 1819 yılından sonra da yapı tekrar onarım görmüştür. 1952-1964 yılları arasında, Vakıflar Genel Müdürlüğü'nce aslına uygun restorasyonu yapılmıştır (Karakaya, 2020).

Şekil 22: Muradiye Camisi ve Medresesi **Şekil 23:** Muradiye Camisi ve Medresesi'nin Manisa kent içindeki konumu (Manisa İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, 2022)

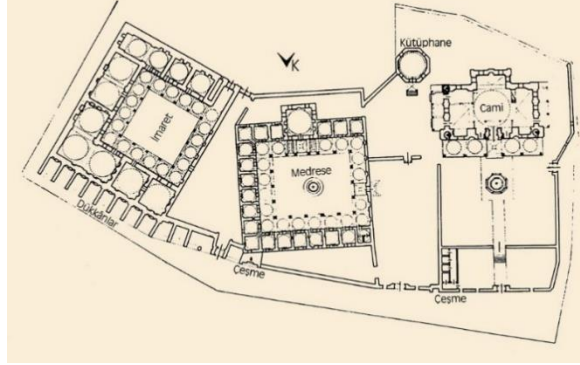


Şekil 24: Muradiye Camisi'nin minaresinin onarım süreci, 20. Yüzyıl ortalarına doğru (Manisa İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, 2022) **Şekil 25:** Muradiye Camisi planı (Acun,1999)



Muradiye Camisi'nin plan şeması olarak, enine dikdörtgen bir düzene sahiptir. Merkezi kısım, 10,80 metre çapında bir kubbe ile kapatılmıştır. Bu kubbenin her iki yanında bulunan doğu ve batı kısımları çapraz tonozlarla örtülüdür. Mihrap bölümü ise, güneydoğu cephesinden öne doğru çıkıntı yapmaktadır. Yarım çapraz tonozla kapatılmıştır. Beş bölümlü son cemaat alanının ortasında aynalı tonozlu bir giriş bölümü vardır. Altı sütunlu revak, çevresinde duvarla çevrili şadırvan avlusuna açılmaktadır. Yapının son cemaat bölümünün önünde, zemin seviyesinden yüksek bir avlu vardır. Bu avlu bir teras oluşturmaktadır. Son cemaat yerinin dış duvarında, iki mukarnaslı mihrap ve dört pencere bulunmaktadır. Caminin ana kapısı, kum saati motifli zarif iki sütun arasına yerleştirilmiştir. Üstü stalaktit detaylıdır. Kare planlı orta harim mekânı, kuzey ve güney duvarlarındaki payelere oturan kemerler tarafından desteklenmektedir. Kubbe kasnağında on iki pencere barındıran pandantifli bir kubbe ile kapatılmıştır. Caminin dört ağırlık kulesi, yapı bütününe estetik bir özellik taşımaktadır. Karakaya'ya (2020) göre, caminin dikkat çekici giriş cephesindeki kademeli saçaklı kemeri ve içindeki çift sıra pencereleri, diğer cephelere göre daha canlı bir görüntü sergilemektedir. Ancak, Mimar Sinan'ın eserlerindeki estetikten oldukça uzak olduğu belirtilmiştir. Karakaya'ya (2020) göre, inşa süreci içinde mimarların, Mimar Sinan'ın tasarımını kısmen farklılaştırma ihtimali vardır. Yapı 1956'da aslına uygun bir şekilde restore edilmiştir (Şekil 24-25, Acun,1999).

Şekil 26: Cami, Medrese ve İmaret Yapıları (Acun, 1999).



Caminin farklı bölgelerinde göze çarpan süslemeler arasında çeşitli çini, kalem işi, cam, alçı, ahşap ve metal detaylar bulunmaktadır. Özellikle 16. yüzyılın ikinci yarısında üretilen İznik çinileri, mihrap duvarındaki zengin çini süsleme, mihrap üstü, pencere alınlığı ve çevresindeki gruplaşma dışında, doğu ve batı duvarları ile son cemaat revakı pencerelerinin alınlıklarında da kullanılmıştır. Mavi-beyaz çinilerde stilize geometrik motifler ve bitkisel desenler öne çıkmaktadır. İstanbul'dan gelen Mehmed Halife liderliğindeki on iki nakkaş tarafından yapılan kubbe içi, pandantifler, pencere çevresi, minber külahı ve son cemaat yerinin pencere alınlıkları ile mahfil tavanları, klasik motiflerle süslenmiştir (Acun,1995). Arka cephe pencere kemerlerindeki kırmızı ve beyaz renkli taşlar, almasıık düzenleme ile yerleştirilmiştir. Bu, benzer dönem yapılarında sıkça görülen bir tasarım detayıdır ve çok renkli, uyumlu bir estetik görüntü elde edilmesine katkı sağlamıştır. Ön kemerleri ise beyaz taş ağırlıklıdır. Giriş kapısında siyah beyaz renkleri ve basık kemer kullanılmıştır. Üstü mukarnasıdır.

Şekil 27: Muradiye Camisi, 20. Yüzyıl Başları **Şekil 28:** Muradiye Camisi, 2000'li Yıllar (Manisa İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, 2022)



Şekil 29: Muradiye Camisi Şekil 30: Muradiye Camisi, 20. Yüzyıl başları (Manisa İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, 2022) Şekil 31: Muradiye Camisi Batı Cephesi, 2023



Şekil 32: Muradiye Camisi, 2023 Şekil 33: Şadırvan, 2023 Şekil 34: Sütun üst başlık detayı, 2023



Şekil 35: Muradiye Camisi giriş kapısı kemeri, 2023 Şekil 36: Giriş Kapısı Mukarnası 2023
Şekil 37: Son cemaat alanı -giriş bölümü, 2023



Şekil 38: Kütüphane Şekil 39: Mimar Sinan Büstü, Muradiye Camisi Dış Giriş Kapısı ve Medrese, 2023
Şekil 40: Dükkanlar ve İmaret Binası (Şaşmaz, 2019)



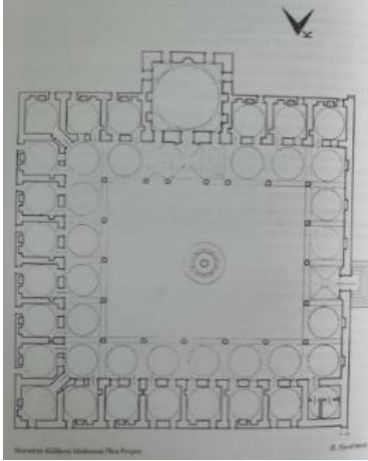
İmaret, medresenin doğusuna yerleştirilmiş dikdörtgen bir yapıdır ve içerisinde açık avlu ve revaklı düzen barındırır. Avlunun merkezinde, kare biçimli mermer bir şadırvan yer almaktadır ve avlunun etrafındaki revak, yirmi kubbe ile desteklenir. Külliye ait dükkanlar, imaretin kuzeydoğu duvarına bitişik bir düzende düzenlenmiş ve yan yana sıralanmıştır. Dikdörtgen planlı dükkanlar tonozla örtülüdür ve ön cepheleri yuvarlak kemerlidir. Kütüphane ise, caminin güneydoğusuna yakın bir konumda avlunun içinde yer almaktadır. Karaosmanoğlu Hacı Hüseyin Ağa tarafından 1806 inşa edilmiştir (Şekil 40, Acun,1999). Sekizgen plana sahip olan bu kütüphane, alçak kasnaklı ve sekiz dilimli basık bir kubbe ile örtülmüştür. Kapısı kuzeye bakan cephesinde bulunur ve önünde iki sütuna dayanan, çapraz tonozlu bir revak bulunmaktadır.

Muradiye Medresesi

Medrese yapısı, caminin kuzeydoğusunda konumlanmıştır. İmaret ile cami arasında yer almaktadır. Yapının kitabesi bulunmamaktadır. Caminin inşasından sonra, 1591-1593 tarihleri arasında, Mimar Mahmut ve Mehmet Ağa'lar tarafından tamamlanmıştır. Acun'a göre (1999), medrese yapısı cami ile beraber onarılmıştır. 1956 yılında avlusunun ortasına mermer havuz eklenmiştir. Bir dönem, Manisa Arkeoloji ve Etnografya Müzesi olarak kullanılmıştır. Dikdörtgen planlı, ortası şadırvanlı revaklı, açık avlulu ve tek eyvanlı bir yapıdır. Medresenin iki girişi vardır. Ana girişi batıda yer almaktadır. Ana eksenenden kaydırılmıştır. Giriş hücresinin üstü aynalı tonozla örtülmüştür. Müze kullanımı sırasında imaret yapısına bağlanmak için doğuya bir giriş daha açılmıştır. Yirmi adet kubbe ile örtülü olan odalar, avlunun güney, doğu ve batı kısımlarında sıralanmıştır. Bu odaların önünde yine kubbeli revaklar bulunmaktadır. Üç bölümlü bir revak içeren dersane-mescid, avlunun güney kenarında yer alırken, tek kubbeli kare planlı bir mekân da avlunun güney kenarında konumlanmıştır. Medresenin kapısı batı cephesinde açılmış olup, avlunun batı kenarında bir revak daha bulunmaktadır.

Avlunun etrafını, on dokuz tane yuvarlak gövdeli sütun üzerine oturan sivri kemerli revaklar oluşturmaktadır. Revakların üzerinde ise, batıda bulunan giriş bölümü ve güneyde bulunan mescidin ön bölümü haricinde kubbeler vardır. Revakların ön bölümleri camekanla örtüldüğü görülmektedir. Avlunun etrafı batı yönü hariç, üç yönüyle medrese odaları ile çevrelenmiştir. Revak sonraki dönemlerde camekan ile kapatılmış olmalıdır. Yenilenmiş olan avlunun ortasındaki mermer havuz, modern bir dokunuşa sahiptir. Acun'a göre (1999), medresenin giriş bölümünde, hücre bölümlerinin olmaması klasik dönem medreselerine benzerliğini göstermektedir. Mescit yapısı, güney revak bölümünde güney yönünde yapıdan belirgin bir çıkıntı yapar. Bu bölümün üstü de kubbeyle örtülüdür. Kubbe bölümüne dilimli tromplar ile geçilmektedir. Kubbenin alt ucunda ise mukarnaslı sıra görülmektedir. Güneyde çokgen gövdeli, beş sıra mukarnaslı bir mihrap bulunmaktadır. Yapıda pencereler, doğu ve batı duvarlarında birer, güney ve kuzey duvarlarda ikişer olmak üzere, sivri kemerli üst vitray pencereler ile aydınlatılmaktadır. Tüm hücre mekânları kare planlı ve üstü kubbelidir. Bu bölümlerde birer pencere, nişler ve ocak bulunmaktadır. Kuzey batıdaki hücre ise tuvalet olarak işlevlendirilmiştir (Şekil 41-42-43).

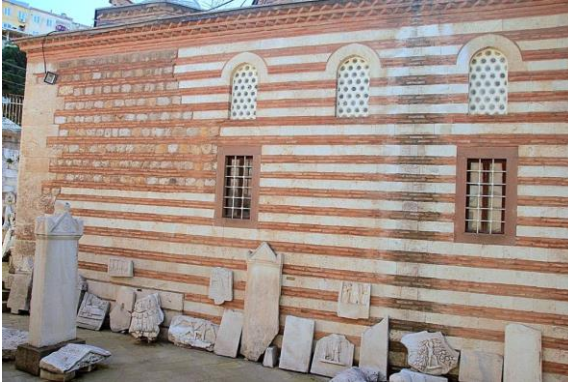
Şekil 41: Muradiye Medresesi Planı, (Acun, 1999) **Şekil 42:** Muradiye Medresesi (Manisa İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, 2022)



Şekil 43: Muradiye Medresesi Murat Caddesi Yönünden Bakış, 2023 **Şekil 44:** Muradiye Medresesi iç avlusu (Şaşmaz, 2019; Manisa İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, 2022)



Şekil 45: Muradiye Medresesi yan cephesi **Şekil 46:** Muradiye Medresesi Giriş Kapısı **Şekil 47:** Tonozlu İç Revak Bölümü (Şaşmaz, 2019)



Şekil 48-49: İç Odaları ve Yan Cephesi (Şaşmaz, 2019)



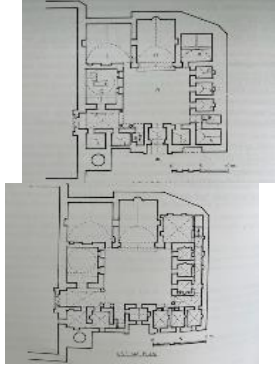
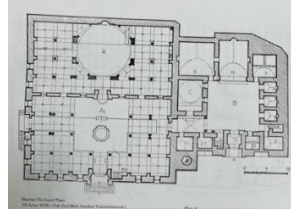

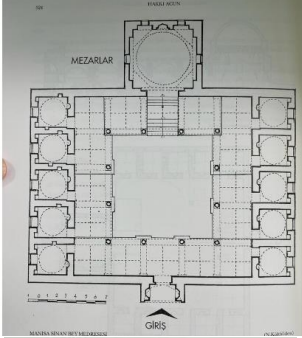

Yapı yoğunluklu olarak kesme taş ve tuğla örgüsü ile almalı inşa edilmiştir. İki sıra tuğla sırası, bir sıra beyaz taş dizisi düzenindedir. Yan cephelerin köşelerinde kesme beyaz taş ve moloz taş örgüsü kullanılmıştır (Şekil 45-46-49).

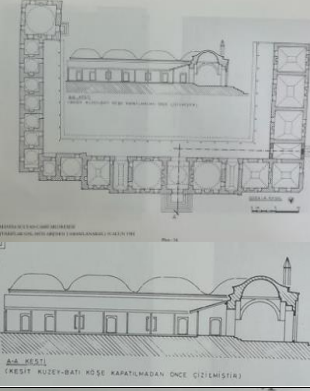
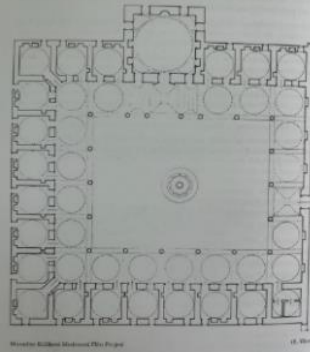
Karşılaştırmalı Manisa Sultan Medresesi ve Muradiye Medresesi Analizi

16. yüzyılda, Anadolu’da inşa edilen Osmanlı Dönemi medreselerde yapı malzemesi taş ve tuğla, yapı sistemi olarak yığma strüktür görülmektedir (Yavuzılmaz, 2023). Taşın genellikle kesme, kaba yonu ve moloz taş şeklinde kullanıldığı, yöresel taşların görüldüğü söylenebilmektedir. Ayrıca, tuğla malzeme, yapı strüktüründe duvarlarda almalı örgünün bir parçası olarak kullanılmıştır. Kubbe, tonoz, kemer gibi yapı elemanlarında, kapı ve pencere üstlerinde, ocaklarda kullanılmıştır. Bu malzemelerin yanı sıra, ahşap malzeme, kurşun, alçı, horasan harcı yapı malzemesi olarak görülmektedir. 16. yüzyılda, Anadolu’da inşa edilen Osmanlı dönemi medreselerde genelde, kaba yonu ve moloz taş ile örgü sistemi örgü yapıların yan ve arka cephelerinde görülmektedir. Yapıların çoğunda, taş ve tuğla almalı teknikte yapılmıştır, bir sıra taş, iki sıra tuğla ya da bir sıra taş, üç sıra tuğla dizisi şeklindedir (Yavuzılmaz, 2023).

Yavuzyılmaz, (2023); 16. yüzyılda, Anadolu’da inşa edilen Osmanlı Dönemi külliye medreselerini cami ve medrese merkezli külliye şeklinde ayırmıştır. Hücrelere göre dizilimlerinde ise, avlu çevresine sıralanan, tek sıra, “L”, “U”, dikdörtgen ve sekizgen olacak şekilde ayırmıştır. Yaptığı araştırmasında, 16. yüzyılda, Anadolu’da inşa edilen Osmanlı dönemi medreselerinde plan tipleri arasında en çok tercih edileni “L” ve “U” planlı olduğunu belirtmiştir (Yavuzyılmaz, 2023).

Tablo 1: Manisa Mevlevihaneleri Tablo Hâlinde Gösterimi

Yapı Adı: Manisa Medreseleri /Yüzyıl	Yapan / Yaptıran /Yapım Tarihi	Yapım Tekniği ve Malzemesi	Geçirdiği Onarımlar/ Restorasyonlar	Plan şeması
Ulu Cami Medresesi - Fethiye Medresesi 14. Yüzyıl sonu	1378 tarihinde Saruhanoğlu İsha Çelebi tarafından Mimar Emin Bin Osma’ya yaptırılmıştır. (Acun,1999; Uzunçarşılı,1929)	Açık avlulu 2 katlı tek eyvanlıdır. İkinci kat medresenin batı ve kuzey bölümündedir. Kareye yakın dikdörtgen planlıdır. Kesme taş, Moloz taş, tuğla ve devşirme malzeme kullanılmıştır. Sivri tonoz görülmektedir.	1669-1670, 1952-1968 onarım ve restorasyonlar geçirmiştir (Acun, 1999). 2020 yıllarında Vakıflar Genel Müdürlüğü’nce restore edilmiştir. (Acun, 1999).	 Alt ve Üst Kat Planları  Cami ve medrese planı
Velet Bey - Hindistan Medresesi, 15. Yüzyıl ortaları	1461-1462 yıllarında yapıldığı düşünülmektedir. Yapı, Ümeradan Basayış Bey’in oğlu Velet Bey’le ilişkilidir (Acun, 1999).	Dıştan kare kübik kubbeli, sekizgen kasnaklı bir yapı düzenindedir. Medresenin planı kesin olarak bilinmemektedir.	1666-1667 tarihlerinde onarım ve restorasyonlar geçirdi. (Acun, 1999).	Yok
Sinan Bey Medresesi, 15. Yüzyıl sonu	1478 yılında önce yapıldığı düşünülmektedir. Yapının 1549 ve 1628, 1678 tarihli vakfiyeleri vardır. Yapı Fatih Sultan Mehmed devrinde yaşamış, Ditrekin Sinan Bey tarafından yapıldığı bilinmektedir (Acun, 1999).	Enine dikdörtgen planlı, avlulu, revaklı, tek eyvanlı plan şemasındadır. Revaklar yuvarlak kemerli ve devşirme taşıdır. Tekne tonoz görülmektedir. Moloz kesme taş ve çift sıra tuğla örgüsü görülmektedir.	1675-1676 1980-1985 tarihlerinde onarım ve restorasyonlar geçirdi. (Acun, 1999). 	 MEZARLAR GİRİŞ  A-A KESİTİ

Manisa Sultan Medresesi, 16. Yüzyıl ortalarına doğru	Ayşe Hafsa Sultan inşa ettirmiştir. Mimarı 1522-23 tarihinde Ser Mimar Acem Ali Yapının kitabesi yoktur (Acun, 1999).	Taş ve tuğla yığma malzeme kullanılmıştır. U plan şemasındadır. Moloz- kaba yonu taş ve çift sıra tuğla örgüsü ve ayna tonoz görülmektedir.	1763-1764, 1966, 1969, 1975, 1977 tarihlerinde farklı onarımlar geçirmiştir (Acun, 1999).	
Manisa Muradiye Medresesi, 16. Yüzyıl sonu	1591-1593 tarihlerinde Mimar Sinan'ın çizdiği, Mimar Mahmut ve Mehmet Ağaların inşa ettiği bir yapıdır.	Klasik Dönem Medrese tipindedir. Kare plan şemasındadır. Taş ve tuğla yığma malzeme kullanılmıştır. Kesme taş ve çift sıra tuğla örgüsü ve kubbe görülmektedir.	Yapılar, 1780, 1782-1786 yıllarında onarım geçirmiştir. 1819'dan sonra ve 1952-1964 yılları arasında restore edilmiştir.	

16. yüzyılda, Anadolu'da inşa edilen Osmanlı Dönemi medreselerinin ortak özellikleri bağlamında bakıldığında, Sultan ve Muradiye Medreseleri'nin benzer ve farklı özellikleri aşağıda maddeler halinde belirtilmiştir. Ayrıca, 16. Yüzyıl başı ve sonunda da özelliklerin değiştiği söylenebilmektedir.

- Sultan ve Muradiye Medreseleri, 16. Yüzyıl sonunda kagir olarak inşa edilmişlerdir. Her iki medresede de duvar ve sütunlar taşıyıcı elamanlardır. Yığma yapım sisteminde inşa edilmişleridir. Sütunlar baklava dilimlidir. Erken döneme ait Manisa Ulu Cami Medresesi (1378, Tablo 1) devşirme malzemeler görülürken, Sultan ve Muradiye Medresesi'nde görülmemektedir. Muradiye Medresesi, kesme beyaz taş ve çift sıra tuğla örgüsü ile almalı inşa edilmiştir. Kubbe ve tonozlar, örtü elemanı olarak görülmektedir. Sultan Medresesi ise, kaba yonu ve moloz taş ile çift sıra tuğla örgüsüyle inşa edilmiştir.
- Muradiye Medresesi'nin, giriş bölümünde hücrelerinin olmaması sebebi ile klasik dönem medreselerine benzediği düşünülmektedir. Revaklı bir avlusu vardır. Sultan Medresesi ise, cami ile ortak bir avluya sahip olması ve U planlı bir şemaya sebebi ile İnegöl'deki İshak Paşa Medresesi ile benzer şemaya sahip olduğu belirtilmektedir. Ancak, İshak Paşa Medresesi simetrik şemada revaklı, eyvanlı ve kubbeli bir yapıdır. Muradiye Medresesi ise dışa kapalı kare plan şemasındadır. Ulucami Medresesi gibi içe dönük ve avluludur. Bu özelliğiyle, 14. Yüzyıl sonu Beylikler dönem medrese şemasına benzerken, Ulu Cami Medresesi'nde olduğu gibi camiye bitişik inşa edilmemiştir. Acun'a göre, (1999), klasik dönemde görülen cami ve medrese birlikteliği yani ortak avlu kullanılmasının ilk örneği Sultan Külliyesi'nde görülmektedir.
- Kubbe yapı örtüsü, Sultan Medresesi'nin doğu yönündeki hücre bölümlerinde görülürken, Muradiye Medresesi'nde revaklarında, hücre odalarında ve mescid odasında yapılmıştır. Sultan Medresesinde aynalı tonoz görülmektedir.

SONUÇ

Tarihsel süreç içinde Manisa, özellikle 1437-1595 yılları arasında Osmanlı şehzadelerinin saltanata hazırlandığı bir politik merkez olarak karşımıza çıkmaktadır. Günümüzde Şehzadeler kenti olarak bilinen Manisa, önemli sultanların da içinde bulunduğu 16 şehzadeyi yetiştirmiştir. Bu genç şehzadeler, Manisa'da buldukları zaman içinde, kendileri adlarına anıtsal yapılar inşa ettirmişlerdir. Ayrıca, aileleri tarafından da birçok Osmanlı anıtsal yapılar inşa edilmiştir. Bu yapılar arasında cami, han, medrese, sıbyan

mektebi, imaret, hamam, çeşme, köprü, hastane ve kütüphane gibi 15. yüzyıl sonu ile 16. yüzyıl başı anıtsal ölçekte eserler yer almaktadır.

Medreseler, Osmanlı anıtsal mimari eserleri içinde, önemli eğitim yapıları olarak karşımıza çıkmaktadır. Anadolu ve İstanbul'da Osmanlı Külliyesi içinde yer alan medreseler kısmen korunarak günümüze ulaşmışlardır. Manisa'da yer alan medrese yapıları, 17, 18 ve 19. yüzyıllarda eskidikçe ya da depremler nedeniyle zarar gördükçe, tamir ve onarım geçirmiştir. Ayrıca Kurtuluş Savaşı zamanında zarar gören külliye yapıları ve medreseler daha sonraki dönemlerde restorasyonlar geçirmiştir. Medreseler de tüm külliye yapıları ile beraber onarım ve tamir sürecine girmiştir. Manisa kentsel sit alanı içerisinde yer alan bu külliyelerdeki pek çok yapı yeniden işlevlendirmeler tekrar kullanılmaktadır. Sultan Hamamı da güncel işlevini sürdürmektedir.

Manisa'da en eski tarihli medrese yapısı, Manisa Ulu Cami Medresi'dir. Beylikler dönemine aittir. 15. ortalarına ait Velet Bey Medresesi ve 15. Yüzyıl sonuna ait Sinan Bey Medresesi yine erken dönem medrese örnekleri arasındadır. Velet Bey Medresesi günümüzde oldukça harap durumdadır. Sinan Bey Medresesi ise kapalı avlululu şeması ile şema olarak Ulu Cami Medresesi ve Muradiye Camisi Plan şemasına benzemektedir. Moloz, yer yer kesme, çift sıra tuğla örgü dizisi göze çarpmaktadır.

Sultan ve Muradiye Medreseleri 16. yüzyıl ortalarına doğru ve sonunda kagir olarak inşa edilmişlerdir. Her iki medresede de duvar ve sütunlar taşıyıcı elamanlardır. Yığma yapım sisteminde inşa edilmişleridir. Sütunlar baklava dilimlidir. Erken döneme ait Manisa Ulu Cami Medresesi'nde devşirme malzemeler görülürken, Sultan ve Muradiye Medresesi'nde görülmemektedir. Muradiye kesme beyaz taş ve çift sıra tuğla örgüsü ile almasıık inşa edilmiştir. Sultan Medresesi ise, kaba yonu ve moloz taş ile çift sıra tuğla örgüsüyle inşa edilmiştir. Sultan Medresesinde avluya girişi sağlayan taçkapıda kırmızı ve beyaz renkli mermer kullanılmıştır.

Sonuç olarak; çalışma alanında yer alan 16. yüzyıl ortası ve sonlarına ait tarihlenebilen, Manisa Hafsa Sultan ve Muradiye Medreseleri'ne bakıldığında; Osmanlı Dönemi'ne 16. yüzyıla ait oldukları, erken dönemde (Sultan Medresesi) kaba yonu ve moloz taş, geç dönemde (Muradiye Medresesi) kesme taş ile inşa edildikleri, tuğla malzemesinde çift sıra dizisi almasıık şekilde yapıldıkları söylenebilmektedir. Bu yapılar, kubbe ve tonozlar örtü elemanı olarak görülmektedir. Tonozlarda, 15. yüzyıl sonu dönemde tekne tonozun (Sinan Bey Medresesi), 16. yüzyıl erken dönemde aynalı tonozun (Sultan Medresesi), geç dönemde ise kubbe (Muradiye Medresesi) sisteminin uygulandığını görülmektedir. Daha erken dönem olan ve 14. yüzyıl sonuna ait, Manisa Ulu Cami Medresesi'nde ise, sivri tonoz kullanılmıştır.

Araştırma kapsamında incelen tüm medrese yapılarının, döneminin mimari özellikleri bağlamındaki tüm özgün değerlerinin, sürekli bakım, onarım ve restorasyonlarla korunması önerilmektedir. Bu anıtsal yapıların, 16. yüzyıla ait nadir birer sanat eseri oldukları göz önüne alınırsa yapıların, Manisa tarihi ve sanat eserlerini yansıtan müze ve sergi salonları işlevleri ile işlevlendirilmesi önerilmektedir.

Yazarlık Katkısı

Bu araştırma tek yazarlı olarak yürütülmüştür.

Etik Kurul Beyanı

Bu araştırma için etik kurul onayı gerekmemektedir.

KAYNAKÇA

- Acun, H. (1999). *Manisa'da Türk Devri Yapıları. Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Bozkurt, N. (2003). TDV Medrese. *TDV İslam Ansiklopedisi*, 15, 123-124. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakıf Yayın Matbaacılık ve Ticaret İşletmesi. <https://islamansiklopedisi.org.tr/medrese#1>
- Gökçen, İ. (1946). *Manisa Tarihinde Vakıflar ve Hayırlar, I, 121-131*. İstanbul: Marifet Basimevi.
- Emecen, F. M. (1989). *XVI. Asırda Manisa Kazası, 95-97*. Ankara: Tarih Kurumu Yayınları.
- Emecen, F. M. (2004). Manisa. *İslam Ansiklopedisi* web adresinden 14.11.2023 tarihinde erişildi.
- İpşirli, M. (2015). Büyük İstanbul Tarihi. İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür A.Ş. Klasik Osmanlı Dönemi Planları. <https://tr.pinterest.com/pin/626633735622455702> adresinden 14.01.2024 tarihinde erişildi.
- Manisa (1995). *Manisa '95*, T.C. Manisa Valiliği. İzmir: Neşa Ofset Ambalaj Sanayi ve Ticaret A.Ş.
- Muradiye Camisi, Manisa İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü web adresinden 14.11.2023 tarihinde erişildi.
- Muradiye Camisi, Manisa İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, web adresinden 18.12.2023 tarihinde erişildi.

- Muradiye Camisi. (2023). Manisa İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü web adresinden 14.11.2023 tarihinde erişildi.
- Muradiye Medresesi, Manisa İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü. <https://kulturenvanteri.com/tr/yer/muradiye-medresesi-manisa/#17.1/38.610081/27.429491> adresinden 18.12.2023 tarihinde erişildi.
- Süyük M. E. & Ozar, B. (2019). Manisa'da Osmanlı Dönemi Mirası: Sıbyan Mektepleri. *Turkish Studies - Historical Analysis*, 14(2), 446.
- Şaşmaz, E. (2019). <https://www.turkiyenintarihieserleri.com/?oku=1236> adresinden 18.12.2023 tarihinde erişildi.
- Uluçay, Ç. & Gökçen, İ. (1939). *Manisa Tarihi*, 99. İstanbul: Manisa Halevi Yayınları.
- Unan, F. (2004). Medreseler ve Osmanlı Merkezî Yönetimi. *Manas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(9), 1-7.
- URL 1: <https://kulturenvanteri.com/en/yer/muradiye-camii-manisa/#17.1/38.609901/27.42898>
- URL 1: <https://manisa.ktb.gov.tr/TR-151843/genel-bilgi-ve-tarihce.html>
- Walsh, R. (1840). *Constantinople and the Scenery of the Seven Churches of Asia Minor*, London.
- Yavaş, D. (1997). Hafsa Sultan Külliyesi. *TDV İslam Ansiklopedisi*, 15, 123-124. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayın Matbaacılık ve Ticaret İşletmesi.
- Yavuzılmaz, A. (2023). *Anadolu'da 16. Yüzyıl Osmanlı Medrese Mimarisi (1500-1600)*. Konya: Palet Yayınları.

